

२०. आपुले जगणे... आपुली ओळख!

संदीप खरे (१९७३) : प्रसिद्ध कवी. 'मौनाची भाषांतरे', 'नेणिवेची अक्षरे', 'तुझ्यावरच्या कविता', 'अगोबाईSS ढगोबाईSS' हे काव्यसंग्रह प्रसिद्ध. स्वरचित कवितांचे अनेक म्युझिक अल्बम प्रसिद्ध व लोकप्रिय आहेत. हिंदी व मराठी चित्रपट व मालिकांसाठी गीतलेखन. शासनाच्या विविध पुरस्कारांनी सन्मानित.

दैनंदिन जीवनात वागताना काय करावे व काय करू नये, याविषयीचे भाष्य कवीने सोप्या शब्दांत कवितेतून व्यक्त केले आहे. प्रस्तुत कविता 'अगोबाईSS ढगोबाईSS' या काव्यसंग्रहातून घेतली आहे.

आपुले जगणे... आपुली ओळख ! उपरे, अर्धे जोडु नको
दिवा होऊनि उजळ जगाला... चाकू होऊन कापु नको !

नित्य घडावे वाचन, लेखन... क्षण कार्याविण दवडु नको
नित्य परवचा, व्यायामाविण झोप घ्यावया पडु नको !

पावित्र्याची पांघर वस्त्रे, होऊन पटकुर पसरु नको
शोभेहुनही श्रेष्ठ स्वच्छता, आदिमंत्र हा विसरु नको !

नम्र रहावे, सौम्य पहावे; उगा कुणास्तव अढी नको
उगा कुणाला खिजवायला करू तयावर कडी नको !

नको फुकाची 'हांजी हांजी'... लोचट, बुळचट काहि नको
परंतु दिसता उदात्त काही; ताठर माथा मुळि नको !

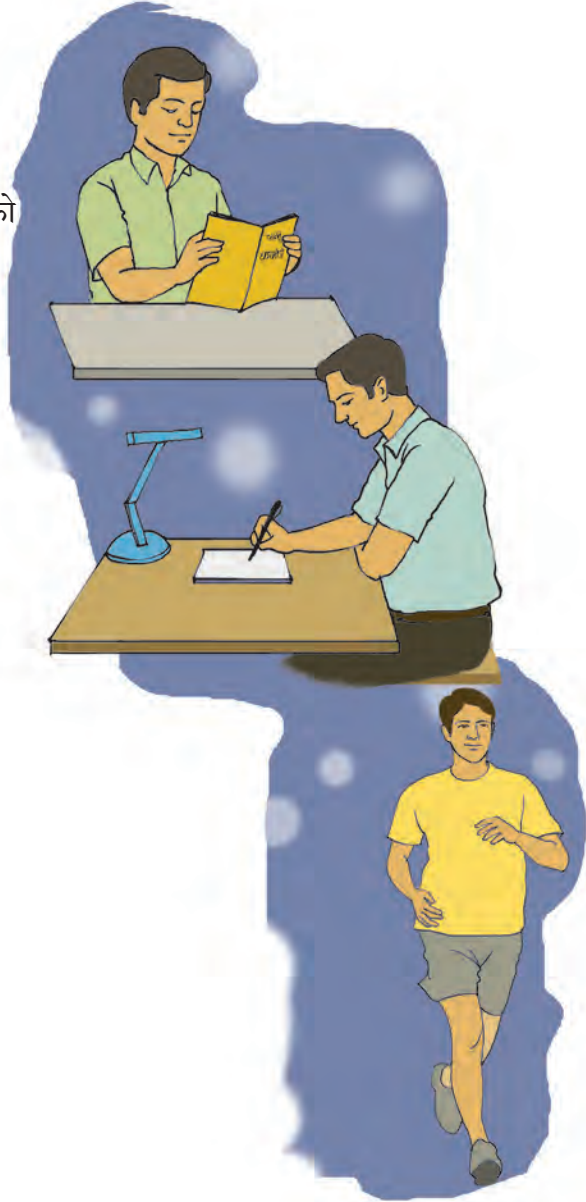
पेल शक्तीने गोवर्धन तू, कंस होऊनी छळु नको
नको उगाचच वाद परंतु कुणि धमकवता पळु नको !

अपुल्या अपुल्या दुःखासाठी नयनी अश्रु ठेवु नको
पण दुसऱ्यास्तव वाहो करुणा; व्यर्थ कोरडा राहु नको !

तुडवित राने खुशाल जावे, नव्या पथाला भिउ नको
ज्यावर श्रद्धा प्राणाआतुन ते केल्याविण राहु नको !

जेथे वाटा, तेथे काटा ! उगा भेदरुन अडु नको
करता हिंमत, जगात किंमत ! भेकड, गुळमुळ रडु नको !

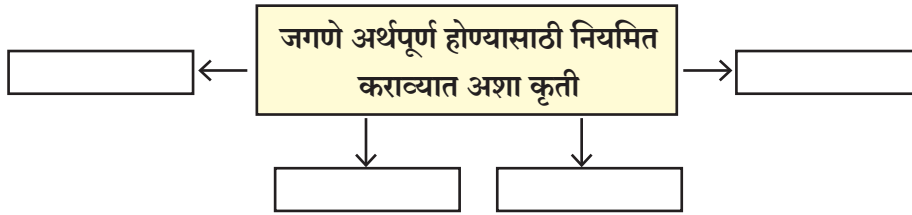
कर्तृत्वाचे घडवी वेरुळ, कर्तव्याला मुकु नको
मातेसह मातिचे देणे फेडायाला चुकु नको !



प्र. १. खालील कोष्टक पूर्ण करा.

मानवाने करायच्या गोष्टी	मानवाने टाळायच्या गोष्टी
(१)	(१)
(२)	(२)
(३)	(३)
(४)	(४)

प्र. २. आकृती पूर्ण करा.



प्र. ३. खालील शब्दसमूहांचा अर्थ स्पष्ट करा.

- (अ) पटकुर पसरू नको.
- (आ) व्यर्थ कोरडा राहु नको.
- (इ) कर्तृत्वाचे घडवी वेरूळ.

प्र. ४. काव्यसौंदर्य.

- (अ) 'पावित्र्याची पांघर वस्त्रे, होऊन पटकुर पसरू नको', या ओळीतील विचारसौंदर्य स्पष्ट करा.
- (आ) 'शोभेहुनही श्रेष्ठ स्वच्छता, आदिमंत्र हा विसरू नको', या ओळीत दडलेल्या अभियानाची गरज तुमच्या शब्दांत स्पष्ट करा.

प्र. ५. स्वमत.

- (अ) स्वकर्तृत्व घडवताना कवितेतील विचार कसा मार्गदर्शक ठरेल, ते सविस्तर लिहा.
- (आ) आपल्या जगण्यातून आपली ओळख व्हावी, यासाठी पाळायची पथ्ये कवितेच्या आधारे लिहा.





❁ विश्वकोश (स्थूलवाचन)

विश्वकोशाची ओळख करून देणारा हा पाठ आहे. आपल्या ज्ञानविषयक गरजा आणि व्यावहारिक सोयी यांच्या दृष्टीने सर्वविषयसंग्राहक मराठी विश्वकोश अधिक उपयुक्त आहे. कोणत्याही शब्दाचे वेगवेगळे संदर्भ विश्वकोशातून मिळू शकतात. हे संदर्भ पाहणे, या संदर्भांचा अभ्यास करणे या भाषासमृद्धीच्या दृष्टीने अत्यंत आनंददायी प्रक्रिया आहेत. हा आनंद मिळावा, विश्वकोश पाहण्याची गरज कळावी व विश्वकोश अभ्यासण्यासाठी सवय लागावी या हेतूने स्थूलवाचन विभागात समावेश असलेला हा पाठ महत्त्वपूर्ण आहे.

तुमच्या शाळेच्या अथवा तुमच्या गावातील सार्वजनिक ग्रंथालयात तुम्ही गेलात तर अनेक 'जाड-मोठ्ठी पुस्तके' असलेले काचेचे कपाट तुमचे लक्ष वेधून घेईल. मराठीच्या विविध साहित्यसंपदेसोबत मराठी विश्वकोश, मराठी व्युत्पत्तीकोश, मराठी चरित्रकोश, मराठी शब्दकोश असलेली ही ग्रंथसंपदा हा प्रत्येक वाचनालयाचा 'मानबिंदू'! या पाठात आपण मराठी विश्वकोशाचा परिचय करून घेऊया.

मानव्यविद्या, विज्ञान व तंत्रज्ञान यांतील सर्व विषयांचे अद्ययावत ज्ञान एका व्यापक योजनेखाली संकलित करणारा असा हा मराठी विश्वकोश! मराठी विश्वकोशामध्ये मानव्यविद्या शाखेअंतर्गत धर्म व तत्त्वज्ञान, अर्थशास्त्र, राज्यशास्त्र, मानसशास्त्र, शिक्षणशास्त्र, साहित्य, इतिहास, दृश्यकला, भूगोल आणि क्रीडा या विषयांचा समावेश केला आहे. तसेच विज्ञान व तंत्रज्ञान शाखेअंतर्गत भौतिकी, रसायनशास्त्र, गणित-सांख्यिकी, जीवशास्त्र, अभियांत्रिकी, कृषिविज्ञान, माहिती तंत्रज्ञान संगणकविज्ञान, वास्तुकला, भूविज्ञान आणि वैद्यक या विषयांचा समावेश केला आहे. कोणताही एक महत्त्वाचा विषय अन्य अनेक विषयांशी संलग्न असतो. अशा अनेक विषयांची एकत्र माहिती मिळाली, तर तो विषय नीट समजून घेता येतो.

मुख्य विषय व त्याचे संलग्न विषयांचे ज्ञान प्राप्त करण्यासाठी मराठी विश्वकोश उपयोगी पडतो.

शिक्षणाचा प्रसार जसा झपाट्याने वेग घेऊ लागला, भाषासमृद्धीची वाटचाल जशी दमदार होऊ लागली, तशी 'भाषा' सर्वार्थाने खुलू लागली. भाषा-भाषांमध्ये आदानप्रदान होऊन अनेक नवे शब्द मराठीत रूढ झाले. वाढत्या औद्योगिकीकरणामुळे समाजाच्या वैज्ञानिक व तांत्रिक गरजा वाढू लागल्या. अनेक नवे शब्द अस्तित्वात आले. शब्दांना नवीन आयाम प्राप्त झाले. त्याचबरोबर सर्वविषयसंग्राहक विश्वकोशाची गरज निर्माण झाली.

उच्च शिक्षणाचे माध्यम म्हणून मराठीचा होत गेलेला अधिकाधिक स्वीकार, मराठीमध्ये निर्माण झालेली संदर्भग्रंथाची तीव्र गरज आणि शासनव्यवहाराची भाषा म्हणून राज्यपातळीवर मराठीला मिळालेली मान्यता या पार्श्वभूमीवर मराठी भाषेतील सर्वविषयसंग्राहक विश्वकोशाची गरज अधोरेखित झाली.

मराठी विश्वकोशाच्या निर्मितीमध्ये पहिले संपादक म्हणून तर्कतीर्थ लक्ष्मणशास्त्री जोशी यांचे योगदान अत्यंत मोलाचे आहे. तसेच मराठी विश्वकोशाचा परिचय करून घेताना ज्ञानकोशकार डॉ. श्रीधर व्यंकटेश केतकर यांचेही कृतज्ञतापूर्वक स्मरण करणे आवश्यक आहे. स्वातंत्र्यपूर्वकाळात त्यांनी केलेली कामगिरी विशेष उल्लेखनीय आहे. तथापि त्यानंतरच्या काळात विशेषतः स्वातंत्र्योत्तर काळात ज्ञानविकासाच्या क्षेत्राचा ज्या वेगाने विकास झाला, हा विकास लक्षात घेऊन विद्यमान ज्ञानक्षेत्रांचा सर्वांगीण परिचय करून देणारा 'मराठी विश्वकोश' हा आश्वासक प्रयत्न आहे.

● विश्वकोश असा तयार झाला...

- (१) विषयवार तज्ज्ञांच्या समितीची रचना केली गेली.
- (२) प्रत्येक विषयाच्या नोंदीची शीर्षके निश्चित केली गेली.
- (३) मुख्य, मध्यम, लहान नोंदीतील मुद्द्यांची टाचणे तयार केली गेली.
- (४) नोंदींच्या मर्यादा आखून टाचणांमध्ये तशा सूचना दिल्या गेल्या.
- (५) प्रत्येक विषयातील मुख्य, मध्यम, लहान व नाममात्र नोंदींच्या याद्या तयार केल्या गेल्या.
- (६) अकारविल्ह्यानुसार या याद्या लावण्यात आल्या.

१९७६ यावर्षी महाराष्ट्र राज्य साहित्य संस्कृती मंडळाने मराठी विश्वकोशाचा पहिला खंड प्रकाशित केला. आत्तापर्यंत विश्वकोशाचे वीस खंड प्रकाशित झाले आहेत. शालेय विद्यार्थ्यांसाठी कुमार विश्वकोशाची निर्मिती करण्यात आली असून त्याचे जीवसृष्टी आणि पर्यावरण भाग १ व भाग २ प्रकाशित करण्यात आले आहेत. आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून मराठी विश्वकोशाच्या वीस खंडातील माहिती मोबाईल ॲपमध्ये समाविष्ट करण्यात आली आहे.

● विश्वकोश यासाठी पाहावा....

- (१) आपल्या ज्ञानविषयक गरजा मराठीतून भागवण्यासाठी.
- (२) जागतिक ज्ञानक्षेत्राचे क्षितिज विस्तारताना आपल्या विविध विषयांतील कुतूहलास इष्ट वळण लागण्यासाठी.
- (३) अभिव्यक्तीला योग्य चालना मिळण्यासाठी.
- (४) सर्व प्रकारचे प्रगल्भ व सूक्ष्म ज्ञान मराठी भाषेतून मिळण्यासाठी.

● विश्वकोश असा पाहावा...

- (१) शब्द अकारविल्ह्यानुसार (अनुज्ञेय) पाहावेत.
- (२) बाराखडीतील स्वर व व्यंजन यांच्या स्थानानुसार अनुक्रमे दिलेला शब्द पाहावा.

एन्सायक्लोपीडिया ब्रिटानिकाप्रमाणे मराठी भाषेतील सर्वविषयसंग्राहक विश्वकोश तुमच्या ज्ञानात, तुमच्या भाषिक समृद्धीत निश्चित भर घालणारा आहे. भाषा व त्यासंबंधीचे संदर्भ.... यांची गंमत अनुभवण्यासाठी विश्वकोश पाहण्याची सवय लावून घ्यायला हवी.

तुमच्या माहितीसाठी तुम्हांला आवडणारी 'शब्दकोडी' व फॅशन्सपैकी 'केशरचना' या शब्दांचे संदर्भ विश्वकोशाचा आधार घेऊन येथे देत आहोत.

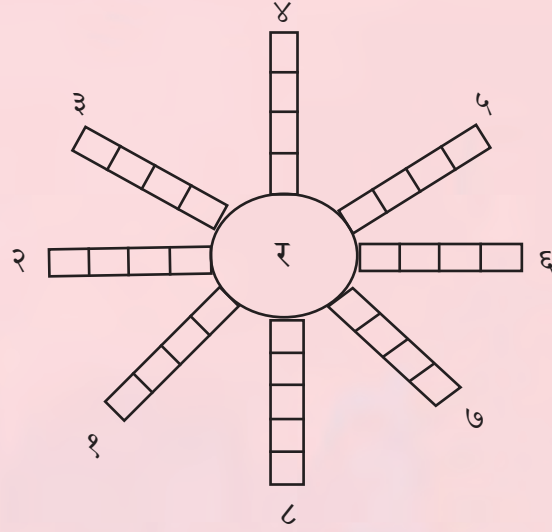
तुम्हांला आवडणारे कोणतेही शब्द... त्यांचे अर्थ.... संदर्भ विश्वकोशातून शोधा व भाषेचे अनोखे अंग जाणून घ्या. विश्वकोश आता www.marathivishwakosh.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध आहे.

१) शब्दकोडे

● पुढील पानावरील शब्दकोडे दिलेल्या वाक्यांच्या आधारे सोडवा.

- (१) 'स्वेदगंगा' या कवितासंग्रहाचे कवी.
- (२) एका साहित्यिकाचे आडनाव 'श्रीपाद कृष्ण....'
- (३) तुरुंगात असतानादेखील ज्यांची काव्यप्रतिभा बहरून येई, असे साहित्यिक(देशभक्त).
- (४) 'सुधारक' चे संपादक.
- (५) कवी यशवंत यांचे आडनाव.
- (६) विनोदी साहित्य लिहिणाऱ्या एका साहित्यिकाचे आडनाव.
- (७) मालतीबाई बेडेकर यांनी वापरलेल्या टोपणनावामागील आडनाव.
- (८) कवी कुसुमाग्रज यांचे आडनाव.





‘आर्थर विन’ याने २१ डिसेंबर १९१३ च्या न्यूयॉर्क वर्ल्डच्या अंकात अशा प्रकारचे पहिले शब्दकोडे प्रसिद्ध केले.

‘हाच तो चहा’ हे वाक्य दोन्हीकडून जरी शब्द वाचले तरी एकसारखेच बनते. अशा प्रकारच्या शाब्दिक करामतीवर आधारित हे कोडे असावे, असा अंदाज आहे.

मुलांनो, विविध वृत्तपत्रे, मासिके, साप्ताहिके यांमध्ये येणारी शब्दकोडी तुम्ही सोडवता आणि भाषेची गंमत अनुभवता.

(१) फ्रेंच भाषा शब्दकोड्यांसाठी सर्वात सोईस्कर भाषा.
(२) कॅनडामध्ये फ्रेंच व इंग्रजी शब्द योजून द्विभाषिक शब्दकोडे लोकप्रिय.
(३) रशियामध्ये शब्दकोड्याचा वापर प्रचारासाठीही.
(४) शब्दकोड्यासाठी चिनी भाषेचा अपवाद.



अशा कल्पनांवर आधारलेले अनेक प्रकार रूढ आहेत. संगणकीय खेळांमध्ये विविध प्रकारच्या शाब्दिक कोड्यांचा समावेश होतो.

(१) प्रसिद्ध विधान अथवा अवतरण देऊन त्यांचे लेखक ओळखण्यास सांगणे.
(२) एका शब्दातील अक्षरे फिरवून नवीन शब्द तयार करणे.
(३) काही शब्दांतील रिकाम्या अक्षरांच्या जागा भरणे.

(२) केशभूषा



आजकाल केसांच्या वेगवेगळ्या स्टाईल्स करणे, तुम्हांला सर्वांना आवडते; पण मुलांनो, तुम्हांला आश्चर्य वाटेल, की पौराणिक काळापासून आकर्षक केशरचनेचे आकर्षण सर्व समाजात होते.



केशभूषेत अंतर्भूत असणाऱ्या गोष्टी

केस कापणे धुणे नीट करणे विंचरणे कुरळे करणे सरळ करणे

उद्देश

केशभूषेचा मुख्य उद्देश

आकर्षकता किंवा सौंदर्य वाढवणे

केशभूषेचा सामाजिक उद्देश

सामाजिक संकेतानुसार प्रतीकात्मक केशभूषा

आदिम लोक केसांना मातीचा लेप लावून आपला पराक्रम व गुणवैशिष्ट्ये दाखवण्याकरिता त्यात विजयचिन्हे आणि पदके लावत.

केशभूषेचा उगम यातून झाला असावा.

केस इतरांना दिसू न देण्याच्या पुरातन स्त्रीच्या प्रयत्नातून केशबंधाची कल्पना पुढे आली असावी.



अजिंठा, वेरूळ, कोणार्क, खजुराहो येथील शिल्पाकृतींत आढळणाऱ्या स्त्री-पुरुषांच्या केशरचना उल्लेखनीय आहेत. या प्राचीन केशरचनांचे अनुकरण भारतीय स्त्रिया करताना आढळतात.

प्र. १. टीप लिहा.

- (१) विश्वकोशाचा उपयोग-
- (२) विश्वकोशाची निर्मितिप्रक्रिया-

प्र. २. 'शब्दकोडे सोडवल्यामुळे भाषिक कौशल्य वाढते', याविषयी तुमचे मत लिहा.

प्र. ३. विश्वकोश पाहण्याचे तुम्हांला लक्षात आलेले फायदे लिहा.

प्र. ४. केशभूषेचे उद्देश सांगून त्यात कोणत्या गोष्टींचा अंतर्भाव होतो, ते स्पष्ट करा.

प्र. ५. विश्वकोशाचा उपयोग तुम्हांला मराठी भाषेतील ज्ञान प्राप्त करण्यासाठी कसा होऊ शकेल, ते लिहा.

भाषा सौंदर्य

विश्वकोश अकारविल्ह्यांनुसार (अनुज्ञेय) पाहावा हे आपल्याला कळले. त्यासाठी संपूर्ण वर्णमाला (आता अँ व ऑ हे स्वर धरून) आपल्याला क्रमाने मुखोद्गत असायला हवी. त्या योग्य वर्णांची आणि त्यांची उच्चारस्थाने, परिपूर्ण आकलनही असावयास हवे. (उदा., स्वर, स्वरादी, व्यंजन, महाप्राण, मृदू व्यंजने, कठोर व्यंजने, अनुनासिके).

खालील कोडे सोडवा व त्याच्या शेवटच्या रकान्यातील वर्णांचे विशेष ओळखा.

- (१) पैसे न देता, विनामूल्य.
- (२) पाणी साठवण्याचे मातीचे गोल भांडे.
- (३) जिच्यात रेतीचे प्रमाण खूप जास्त असते अशी जमिनीची जात.
- (४) रहस्यमय.
- (५) खास महाराष्ट्रीयन पक्वान्न. पोळ्या, मोदक, करंज्या यांमध्ये हे भरतात.

(१)			
(२)	×		
(३)			
(४)	×		
(५)			

वरील कोडे वैशिष्ट्यपूर्ण आहे. त्याचे उत्तर तुम्हांला सोडवायचे आहे. हे कोडे सोडवल्यावर तुम्हांला निश्चितच भाषेचे सौंदर्य व गंमत लक्षात येईल. अशा कोड्यांचा अभ्यास करा. त्यातील भाषिक वैशिष्ट्ये समजून घ्या व अशी विविध वैशिष्ट्यांची कोडी तयार करण्याचा तुम्ही स्वतः प्रयत्न करा.

मैत्री तंत्रज्ञानाशी



वडील : (सोनालीच्या आईशी बोलताना.) “अगं, लाईटबिल भरण्याची अंतिम तारीख आजच आहे; पण आज माझी ऑफिसमध्ये महत्त्वाची मीटिंग आहे. काय करावं बरं?”



सोनाली : “बाबा, एवढी काळजी कशाला करता, लाईट बिलच भरायचंय ना ? आणा इकडे, मी भरते एका मिनिटांत, तेही उन्हातान्हात बाहेर न जाता, धावपळ न करता.”



सोनाली : “अगं आई, एवढं आश्चर्यानं काय पाहतेस ? आपल्याकडे संगणक आहे, आंतरजाल आहे. आता आपण ऑनलाईन बिल घरच्या घरी भरू शकतो. चल आई, मी तुला ऑनलाईन बिल कसे भरायचे ते दाखवते.”



आई : (मुलगी ऑनलाईन बिल भरते. आई-वडील तिच्या कृतीचे निरीक्षण करतात.) “शाबास बाळा! किती आत्मविश्वासाने संगणक हाताळतेस. बाजार करणं, बिलं भरणं, खरेदी करणं, वस्तू विकणं, असे ऑनलाईन व्यवहार मलाही शिकव.”

- * कमी वेळात, कमी कष्टात ऑनलाईन प्रक्रियेद्वारे तुम्ही कोणकोणती कामे करू शकता ? त्यांची यादी करा.
- * ऑनलाईन व्यवहार करण्यासाठी सध्या उपलब्ध असलेले विविध ॲप्स कोणते ? त्यांचा वापर कसा करावा याविषयीची माहिती मिळवा.